

Az Esztergomi Érsekség Okmánytárának új kötetről

Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Tomus Quartus. Ab A.1350. Ad A. 1358.

Ad edendum praeparaverunt: Gabriel Dreska – Geysa Érsegi – Andreas Hegedűs – Tiburtius Neumann – Cornelius Szovák – Stephanus Tringli

Archivum Primaticale – Argumentum. Strigonii – Budapestini, 1999. 272 o.

Esztergom a Szent István-i alapítású első főegyházmegye székhelyeként nemzeti múltunk és műveltségünk fontos jelképévé vált. Az érsekség középkori történelmének okleveles adattára idestova százharminc esztendeje készül, de – tekintve a Mohács előtti anyag időbeli megoszlását – messze van a befejezettségtől, sőt a félig kész állapottól is. Ez a „mulasztás” mindazonáltal nem a honi diplomatika lelkiismeretét terheli; annál inkább írandó a 20. század „számlájára”, amelynek történelmi viharai időről időre szertesodorták a fáradsággal összegyűjtött okleveleket.

1874-ben jelent meg az első kötet Knauz Ferdinánd esztergomi kanonok, érseki levéltáros gondozásában. A neves forráskiadót Simor János hercegprímás bízta meg az okmánytár szerkesztésével. Knauz komoly felkészültségét az általa alapított Magyar Sion egyházi folyóiratban közzétett oklevelek is példázzák. Jóllehet Katona István kritikai magyar történetéből, Fejér György *Codex Diplomaticus*ából, s a 19. század második felében új erőre kapott kiadói kedv gyümölcseiből – főleg August Theiner és Wenzel Gusztáv közléseiből – is meríthetett, a munka legjava a levéltárakban váratott magára. A *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* gyűjtőkör ekkor az érseki levéltár anyagán túl az Esztergom alá tartozó pozsonyi káptalan és a nagy országos intézmények (Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Múzeum) állományára terjedt ki. Viszont a családok Esztergomban elhelyezett letétemé-

nyeit, illetve a nemesi magánlevéltárakat Knauz Ferdinánd nem vonta be a feltárásba, sőt ugyanezen forrásalapozottsággal folytatta az iratanyag közrebocsátását. A második kötet hét esztendővel később követte az el-sőt, ennek eredményeképpen az oklevélfolyam két évtizeddel túlhaladta az Árpád-kort. Így az a kezdettől fogva meglévő kiadói szándék vált hangsúlyossá, amely a munkálatokat nem a köztörténet határai, hanem a főpapok méltóságviselése, vagyis az érsekség belső élete szerint szakaszolja. A tudomány nyeresége mégis a politikatörténeti tagolódás szerint mérhető igazán, tekintve a honi diplomatika sajátos jellemzőjére. Ez abban áll, hogy Katona István és Fejér György óta az oklevélkiadói nekirbulás alig jutott túl az Árpád-koron: Nagy Imrének a Knauz-gyűjteménnyel egy időben készülő *Anjou-kori okmánytárán* kívül addig csupán városi, megyei, családi levéltárak anyagát rendezték sajtó alá. Mindezeknél fogva érthető, hogy a második, Anjou-korba érő *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*-kötet nagyságrendekkel több új közlést tartalmaz. A sorozat harmadik részére természetesen ez még inkább igaz, bár az előmunkálatok körülményei nyomokban sem emlékeztetnek a korábbiakra. Knauz halála (1898) volt az első komoly veszteség, ami a vállalkozást érte. A legsúlyosabb csapást mégsem ez jelentette, hanem az első világháború és a rá következő trianoni országcsönkítés, amely a munkát is derékba törte. Csernoch János érsek kezdeményezésére még az utolsó béke-évek során indította újra Dedek Crescens Lajos kanonok a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* kiadását. A háború miatt a harmadik kötet elkészülte 1924-ig váratott magára. Csakhogy a főegyházmegye területével együtt a könyv is csonka lett. A Felvidéken – mint például a szepesi káptalanében – előkészített anyagot már nem volt idő lemásolni, s a háború utáni ellenséges utódállami magatartás ezt továbbra is lehetetlenné tette:

az esztergomi okmánytár gyűjtőköre az új határok mögé szorult. Mindazonáltal amikor 1924-ben Dedek Crescens Lajos letette művét az esztergomi érsek asztalára, senki sem sejtette, hogy a harmadik és a negyedik kötet között még szélesebb, éppen háromnegyed évszázados időárok fog tátongani, amelyet az új szerkesztő halála (1933), az újabb világháború és a rákövetkező önkényuralmi rendszer egyre csak mélyített. Az időbeli távolságot és a szerkesztésben végbement változtatásokat tekintve ez a kötet különül el leginkább társaitól. Ezért is érdemes felidézni a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* sorozat Knauz kialakította anyagkezelési elvét és gyakorlatát.

Az első kötetet az esztergomi érsekek nyomon követhető pályaképe vezette be, amelyet egy Asztrikról szóló hosszabb, latinul közzétett értekezés is kiegészített. Ezután következtek az oklevelek, latinul írott regestaszzerű kivonattal, majd néhányuk hasonmás kiadásban szolgált szemléltető például. A könyvet névmutató zárta. A főpapok hivatali ideje az okmánytárat fejezetekre tagolta, ezek élén az egyes érseki életrajzok immár összefüggő szövegezésben álltak. Ezt a – némi önisméltást tartalmazó – szerkesztet Dedek Crescens Lajos csupán annyiban módosította, hogy az életrajzokat elválasztotta az oklevelek alkotta főszövegtől, illetve egy időrendi mutatóval egészítette ki kötetét. Amúgy minden másban, így a regesták, életrajzok nyelvezetében is Knauz Ferdinándot követte; dacára annak, hogy a latin oklevélkivonatok miatt kemény bírálatban részesült az első kötet – és összeállítója. „Nagyon szembeszökő a különben oly becses munkának a nemzeti nyelv és irodalom iránti ezen idegenkedése, a mai kor irányának kicsinylése, a külföldi aspirációk túlságos figyelembe vétele. A kis Horvátország nem haboz latin okleveleit horvát keretben bocsátani világgá...” – írta róla Pesty Frigyes a *Századok* 1874-es folyamában. Az elmarasztalás jogalapja kétségbevonhatatlan. Ötven-száz évvel korábban még természetes volt, hogy mind a szövegmagyarázat, mind a történetmondás latinul jelent meg a múlhatatlan érdemű Pray György, Katona István és Fejér György könyveiben, ám azóta kifej-

lődtek a nemzeti nyelvű történettudományok. A horvát példa, Ivan Kukuljević gyűjteménye, a *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae* ráadásul egyszerűre indult a *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*szel, de említhette volna Pesty Frigyes Wenzel Gusztáv Árpád-kori Új Okmánytárát is, amely 1860 óta „magyar keretben bocsátotta világgá” a forrásokat. Az más kérdés, hogy a „nemzeti nyelv” és a „külföldi aspiráció” nem egymás ellenében, de éppen egymást kiegészítve szolgálja a magyar történelem hazai és határainkon túli megismertetését. Ezt célozta a negyedik kötet, amely Vásári (IV.) Miklós (1350-1358) egyházkormányzati idejének anyagát közli.

A *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* Telegdi Csanád érsek halála (1349) utáni folytatása mindösszesen százhetvenhat oklevél közzétételét foglalja magába. Az eddigiektől eltérően egy főpap korának diplomatikai emlékei sorakoznak. A könyvet Vásári Miklós kései utóda, Paskai László prímás érsek szavai vezetik be. A szerkesztői előszó vázolja a sorozat viszontagságos történetét, meghatározza az új kötet gyűjtőkörét. Sajnos most sem beszélhetünk teljességről. Az elszakított területeken őrzött oklevelek ismét csak hiányoznak; csak a Prímási Levéltárban, valamint az Esztergomi Főszékesegyházi Káptalan magánlevéltárban, illetve a Magyar Országos Levéltárban őrzött állományon alapszik a kiadvány. A szerkesztők jelentős érdeme, hogy korszerű, gondosan kimunkált segédlettel látták el az egyes tételeket. A százhetvenhárom latin s három német emléket a regestán kívül részletes leírás vezeti be, feltüntetve az oklevél anyagát, állapotát, méreteit, esetleges megpecsételtségét. A függelékben álló pecsétkatalógus a gyűjtemény igen hasznos része; kimerítő, fényképekkel szemléltetett ismertetés. E kötetben is észrevehető némi szerkesztési ismétlődés. A regesták egyszer a könyv elején, összeggezve, másszor a tételek előtt egyenként fordulnak elő. A tartalmi kivonatok folyamatos listáját bibliográfia egészíti ki a hivatkozott okmánytárak adataival. A *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* történelmében az is újszerű, hogy feltűnnek a Magyar Országos Levéltár DL- és DF-jelzetei, mind számsorrend sze-

rint a bibliográfiában, mind az okleveleket előző regestákban. Ezek a megkettőzött közlések megkönnyítik a felhasználhatóságot, crósítik az adatbázis-jelleget.

A kiadói közösség legjelentősebb újítása a forrásgyűjtemény „többnyelvűsítése”. Paskai László érseki ajánlása, az előszó, valamint Vásári Miklós életrajza magyarul és németül olvasható, de a tételeket bevezető keltezés, regesta és oklevélleírás kizárólag magyar szöveggű. Elismerésre méltó törekvés a német nyelvhasználat révén az európai középkortudomány számára eligazítást adni hazai vonatkozású oklevelekről, ám ez nem teljesült maradéktalanul. Legszembetűnőbb a német regesták, oklevél- és pecsétleírások hiánya. (E következtetlenség másik példája, hogy amíg a pecsétkatalogus tételei címei szerepelnek németül is, az érdemi leíró rész már nem kétnyelvű.) Az ötödik kötet egy függelékében okvetlenül biztosítani kellene a fenti hiányosságok pótlását, másként az új *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* nem tudja betölteni vállalt hivatását. E tartalmi kifogásolnivalón kívül kisebb – technikai – „csapások” is sújtották a végeredményt. Az egy lapon szereplő tartalom- és hibajegyzék kimaradt a könyvkötészet munkájából és csak utólagos betétlapként járul a példányokhoz. Bosszantó, ha a papírszelet az első adandó alkalommal ismeretlen helyre távozik! Nem mindenki számára érthetődik magától, hogy a szerkesztői névsorban a „Tiburcius” helyesen „Tiburtius”. (Jó lett volna a névsorban feltüntetni, miként oszlott meg a hat szerző között a munka.)

A honi diplomatika forrásközlési gyakorlata napjainkban nem egységes. Az *Anjou*-, illetve a *Zsigmondkori oklevéltár* magyar nyelvű regestákat tartalmaz, míg a *Diplomata Hungariae Antiquissima* eredeti nyelvezetben, teljes terjedelemben, de latin segédlettel adja közre a forrásokat. A *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* az utóbbira hasonlít, kiküszöbölve annak latin nyelvi belterjességét, amelyet Pesty Frigyes bíráló szavai ugyanolyan joggal illethetnének ma, mint annak idején Knauz eljárását. Néhol azonban – a helykímélés végett – csorbult a teljes szövegkiadás elve, rendszerint akkor, ha egy okmány az egyik korábbi *Monumenta*-kötetben kiadott diploma átirását

tartalmazza. Ilyen mindjárt az első tétel is. 1350. január 5-én az esztergomi káptalan átmásolta Telegdi Csanád érsek 1337. április 23-án kelt kiváltságlevelét. A következő ráadásul két oklevélátírást tartalmaz; czeket Tamás érsek 1314. október 27-én, illetve 1315. február 22-án adta ki. (2. szám.) Kétszeres „oklevélmag” található például két 1357. szeptember 26-i privilégiumban, amelyek által I. Lajos megerősítette IV. László adományait. (143., 144. szám.) A 143-as okmány hasonmása a kötet képmellékletében megtalálható. Készült facsimile a harmadik ugyanaznap kelt királyi adománylevélről is (145. szám), de ez már „csupán” egy korábbi írást. Nem értek egyet a keretes oklevél (néhol oklevelek) mellőzésével. Egyrészt mivel a korábbi kötetek ma már nehezen hozzáférhetőek, másrészt pedig – felhasználói szinten – elvész a mikrofilológia kutatási lehetősége. Ha valaki ellenőrizni akarná, hogy az eredeti oklevél milyen apró változtatásokkal (egy-egy személynév szándékolatlan félreolvasása másolás közben) került át a későbbibe, annak levéltárba kell zarándokolnia. Igaz, hogy az okmánytárnak nem feladata palcográfiai információk közvetítése, de az eltérések némelykor tartalmi jelentőséget is kaphatnak. Harmadjára megint csak a „külföldi aspiratiót” említhetem. Minthogy a regestákon túl az átirát oklevél helyére utaló jegyzetek is kizárólag magyarul olvashatók, a külföldi kutató nem nagyon tud mit kezdeni velük, főleg ha nem is férhet a régebbi kötetekhez. A megjegyzések sorába kívánczik néhány további észrevételem. Druget Miklós országbíró 1354-es ítéletlevelét kivonatoltan ismerteti egy 14-15. század fordulóján (vagy 1431-ben) készült lista. Annak vonatkozó részét érdemes lett volna közölni, mert így a 94. számú tétel üresen maradt, csak a regesta, a listára utalás a levéltári jelzet található. Az 1357-es királyi kiváltságlevélről (143. szám) a facsimile világosan mutatja, hogy az évszám ablatívusa indexben áll. Kissé zavaró, hogy a kiadás a rövidített alakot végig alapsorban hozza. Jobb lett volna így: „anno Domini M° ccc° lmo septimo”, illetve feloldani a rövidítést, mivel az ötvenes szám időhatározói végződése a fénykép szerint is lent maradt.

Előbb sorolt megjegyzéscimmal a további köteteket célzom. Remélem, kiteljesedik a gyűjtemény, s akkor érdemes lesz az első három részt az itt megjelent új elvek alapján, korszerű segédlettel feljavítva újra megjelentetni. Ez az alkotói közösség méltó a mű bevezetésére. Munkájuk feltétlen tiszt-

teletet érdemel. 1999-ben szép kivitellű, igényes tartalmú okmánytárral gazdagodott a magyar középkortudomány.

Szabados György